

FUAD OHRANOVIĆ
(Sarajevo)

PRILOG PROUČAVANJU
BOSANSKO-DUBROVAČKIH ODNOSA
U PRVOJ POLOVINI XVII STOLJEĆA

Sažetak

U radu se govori o odnosima između Bosanskog ejaleta i Dubrovačke republike tokom prve polovine XVII stoljeća, u kontekstu povezanosti i saradnje osmanskih i dubrovačkih podanika. Prikazani su važnost dubrovačke luke za privredu Bosanskog ejaleta, te međusobni odnosi vladajućih struktura Bosne i Dubrovnika. U radu se govori i o tome kako je zabrana trgovine - jasak - utjecala na te odnose. Posvećena je pažnja i funkciji emina, koji je imao ulogu osmanskog diplomatskog predstavnika u Dubrovniku. Također, u radu se govori i o dubrovačko-mletačkom rivalstvu nakon otvaranja luke u Splitu 1592. godine.

Ključne riječi: Bosanski ejalet, Dubrovačka republika, XVII stoljeće, diplomatski odnosi, dubrovački emini, jasak, dubrovačko - mletačko rivalstvo.

BOSANSKO- DUBROVAČKI ODNOSI

Veze koje su imali Bosna i Dubrovnik u srednjem vijeku nastavljene su dolaskom osmanske vlasti. Tome je u prilog išla naredba sultana Mehmeda II Osvajača (1451-1481.) od 10.9.1462. godine, kojom je Dubrovčanima zagarantovana sloboda trgovine u Osmanskom carstvu.¹ Odmah nakon osmanskog osvajanja Bosanske kraljevine u proljeće

¹ Dubrovnik, Državni arhiv (dalje: DAD), Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 1, br. 3 (K 2, 1), iz: Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, Dubrovnik, 2005 (dalje: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*).

1463. godine, dubrovački Senat dozvolio je svojim trgovcima da odlaze u Bosnu. To je rezultiralo time da se znatan broj dubrovačkih trgovaca naselio u Sarajevu, gdje se već do kraja XV stoljeća razvila jedna od najvećih dubrovačkih kolonija u evropskom dijelu Osmanskog carstva. U popisu Bosanskog sandžaka iz 1489. godine, u Sarajevu je upisano sedam kuća Dubrovčana. Tokom prve polovine XVI stoljeća znatno se povećao broj Dubrovčana nastanjenih u tom gradu. Godine 1516. u Sarajevu je postojala mahala dubrovačkih trgovaca sa 66 kuća i dvije kuće muslimana. Ta naseobina Dubrovčana bila je poznata pod imenom Latinluk.²

Prodor Osmanlija na Balkan natjerao je vlasti Dubrovačke republike na osnivanje tzv. "Turske kancelarije" (*Secretaria Turca*), koja je imala zadatak korespondencije sa Osmanlijama. Njeni službenici nazivali su se *dragomani*.³ Dragomani su čuvali osmanske dokumente i prevodili ih na maternji ili italijanski jezik, odnosno, na osmanski jezik dokumente dubrovačke vlade upućene Osmanlijama.⁴ Dubrovčani su ozbiljno vodili računa o čuvanju osmanskih dokumenata na njihovoj teritoriji. Razlog za to možemo tražiti u činjenici da je svaki dokument morao biti dostupan u svako doba, jer je mogao zatrebati kao dokaz za izdavanje novog dokumenta ili dokaz nekog prava koje se ticalo Dubrovačke republike.⁵

Prema nekim istraživačima, Dubrovačka republika je od sredine XVI do početka XIX stoljeća imala oko 35.000 stanovnika, a sam grad Dubrovnik od 5000 do 7000 stanovnika.⁶ Prema Luji Vojnoviću, grad Dubrovnik je u XV stoljeću imao oko 10.000 stanovnika, a 1667. godine oko 6000 stanovnika.⁷ Godine 1673. poslije velikog potresa, cijela Dubrovačka republika imala je oko 22.000 stanovnika.⁸ U hijerarhiji vlasti Dubrovačke republike bili su knez, Vijeće umoljenih (Senat), Veliko vijeće, te Malo vijeće - kao neka vrsta izvršne vlasti. U ovim tijelima

² Behija Zlatar, "Sarajevo kao trgovački centar Bosanskog sandžaka u XVI vijeku", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38/1988 (1989), 227-228.

³ Vesna Miović i Nikša Selmani, "Turska kancelarija i Acta Turcarum od vremena Dubrovačke republike do danas", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 45/2007, 236.

⁴ Ibidem, 238.

⁵ Fehim Efendić, "Dragomani i kancelarija turska u Dubrovniku", *Kalendar Gajret za 1940. godinu*, Sarajevo, 1939, 23.

⁶ Ilija Mitić, "Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815.)", Zagreb, 1988, 33 (dalje: I. Mitić, "Dubrovačka država").

⁷ Karlo Kovač, "Crtice o statistici i o vojničkim ustanovama u republici Dubrovačkoj", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* XXVIII (1916), sv. 3-4, 303.

⁸ Ibidem, 309.

bilo je zastupljeno isključivo plemstvo.⁹ Teritorija Dubrovačke republike bila je administrativno podijeljena na područja - knežine i kapetanije, kojima su upravljali plemići, predstavnici vlasti iz Dubrovnika.¹⁰ Knezovi i kapetani bili su civilni i vojni zapovjednici na svome području.¹¹

Period od 1520. do 1623. godine smatra se zlatnim dobom Dubrovačke republike. To je vrijeme od dolaska na vlast sultana Sulejmana Zakonodavca (1520-1566.), kada je došlo do stabilizacije prilika na Balkanu, a time i jačanja dubrovačke trgovine, dok je 1623. godine počela velika ekonomska kriza na prostorima jugoistočne Evrope.¹² Godine 1521. Dubrovčani su od sultana Sulejmana dobili stalno pravo zakupa carine od 2% koju su plaćali u Rumeliji - evropskom dijelu Carstva. Zakup carine (*đumruk*) godišnje je iznosio 100.000 akči i obnavljan je svake tri godine. Godišnji zakup je plaćan u dvije rate, tj. 50.000 akči svakih šest mjeseci.¹³ Visina zakupa se nije mijenjala bez obzira na obim trgovine, rast ili pad cijena, vrijednost akče i ostalih privrednih prilika. Carina nije naplaćivana na neprodatu robu, kao i na robu u prolazu.¹⁴ Iz zakupa carine izuzeti su Istanbul i Edirne, gdje su dubrovački trgovci plaćali punu carinu osmanskim carinicima.¹⁵

S obzirom na to da se Dubrovačka republika direktno graničila sa osmanskim posjedima u Bosni, obje strane bile su svjesne važnosti održavanja dobrih odnosa. I sama Porta u mnogim fermanima, poslanim u Bosnu tokom ovog perioda, insistirala je na zaštiti i održavanju dobrih odnosa sa Dubrovčanima. U fermanu poslanom bosanskom beglerbegu Skender-paši krajem 1617. godine, naređeno je pružanje

⁹ I. Mitić, "Dubrovačka država", 56-57.

¹⁰ Ibidem, 33.

¹¹ Ibidem, 89.

¹² Zdenko Zlatar, "Udio vlastele u dubrovačkoj kreditnoj trgovini (1520-1623): kvantitativna analiza vjerovnika", *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Dubrovniku* 45/2007, 131.

¹³ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 3, br. 115 (A 1, 3), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹⁴ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 19, br. 949 (K, 422), iz V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 76.

¹⁵ U Istanbulu je carina iznosila 5%, a u Edirni 3%. Zakup carine se nije odnosio na Anadoliju (azijski dio Carstva), gdje su dubrovački trgovci plaćali 2%, osim Burse gdje je naplaćivano 3%. Carinska stopa od 2% bila je najniža u Osmanskom carstvu, jer su osmanski podanici plaćali 3%, zimije (štićenici - osmanski podanici drugih vjera) 4%, a stranci 5%.

zaštite i odbrana Dubrovčana u slučaju napada na njih.¹⁶ U isto vrijeme, slična naredba poslana je i hercegovačkom sandžakbegu Ibrahimu.¹⁷ U tekuće poslove bosansko-dubrovačkih odnosa tokom prve polovine XVII stoljeća spadalo je: održavanje slobode kretanja i trgovine; briga o Dubrovčanima i njihovoj imovini u Bosni; održavanje redovne trgovine soli u Neretvi; odbrana od optužbi za saradnju Dubrovnik sa uskocima i hajdučkim skupinama; rješavanje tekućih pitanja: carinskih smetnji, trgovačkih sporova, bježanja robova u Dubrovnik, ubistava, pljački i izgladivanje pograničnih incidenata; zahtjevi za intervencijama bosanskih vezira u dubrovačkim međunarodnim sporovima; razmjena vijesti i obavještenja.¹⁸

Preko dubrovačke luke, u Bosnu su stizale tkanine, svila, papir, kafa, te drugi potrebni artikli, a iz Bosanskog ejaleta najviše su izvožene kože, vuna i vosak. Dubrovački trgovci imali su punu slobodu da kupuju i prodaju spomenute artikle u Osmanskom carstvu.¹⁹ Tome u prilog ide ferman od 2. oktobra 1604. godine, izdat na zahtjev Dubrovčana, u kojem se osmanskim podanicima zabranjuje miješanje u robu i trgovinu dubrovačkih podanika.²⁰ Pored trgovine gore navedenim artiklima, tokom prve polovine XVII stoljeća Dubrovčani su u Bosanskom ejaletu nabavljali razne prehrambene namirnice, žitarice i kupovali stoku.²¹ Dubrovčani su imali i monopol na prodaju soli u Gabeli, koji su čuvali svim silama. So je bila jako važan artikal u privrednim odnosima Bosne i Dubrovnika, pa su mnogi dokumenti iz tog perioda tretirali pitanja ve-

¹⁶ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 13, br. 642 (K, 261), iz V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹⁷ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 13, br. 643 (K, 262), iz V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹⁸ Vuk Vinaver, "Bosna i Dubrovnik (1595.- 1645.)", *Godišnjak Društva istoričara BiH* XIII/1962. 203-204 (dalje: V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik").

¹⁹ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 11, br. 523 (K, 223); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 11, br. 524 (K, 224); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 680 (K, 270); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 684 (K, 274); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 686 (K, 276); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 15, br. 719 (K, 293); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 20, br. 956 (K, 423); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 20, br. 999 (K, 446), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

²⁰ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 11, br. 549 (K, 235), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

²¹ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 653 (A 3, 61); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 683 (K, 273); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 15, br. 701 (K, 287); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 18, br. 891 (K, 387); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 19, br. 904 (A 5, 4; K, 393), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

zana za prodaju soli. U aprilu 1618. godine, Porta je naredila bosanskom beglerbegu Skender-paši da vodi računa o tome da so u Gabeli smiju prodavati jedino Dubrovčani.²² Godine 1643. bosanski beglerbeg Deli Husein-paša naredio je gabelskom kadiji da pruži zaštitu Dubrovčanima koji u Gabeli prodaju so, te da im ne daje povoda da se žale Divanu.²³

Bosna i Dubrovnik bili su povezani mnogim karavanskim putevima, a glavni je bio tzv. dubrovački drum, koji je išao smjerom Dubrovnik-Trebinje- Bileća- Gacko- Tjentište- Foča- Pljevlja- Prijepolje- Sjenica- Novi Pazar- Prokuplje- Niš. U Nišu je on ulazio u carski drum koji je iz Beograda vodio za Istanbul.²⁴ Dubrovački trgovci bili su nastanjeni u svim važnijim privrednim centrima u Bosanskom ejaletu. Francuski poslanik baron Luj Dehej de Kormanen, koji je boravio u Bosni 1626. godine, zapisao je da je u Novom Pazaru i Prokuplju sva trgovina u rukama Dubrovčana, koji kupuju kožu, vunu i vosak koje prenose u Italiju.²⁵ Početkom XX stoljeća, mještani Gornjeg Vukovskog kod Kupresa iskopali su rog sa 107 srebrenih dubrovačkih groša, kojima se nije mogla odrediti starost. Pretpostavlja se da ih je izgubio neki dubrovački trgovac koji je putovao preko Kupresa.²⁶

Dubrovački trgovci nastanjeni u Osmanskom carstvu nisu bili dužni plaćati ispendžu i ostale namete koje je plaćala raja.²⁷ Također, imovina dubrovačkih podanika koji su umrli na teritoriji Osmanskog carstva, nije zapljenjivana od strane osmanske države, nego je pripadala njihovim nasljednicima.²⁸

²² DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 657 (K, 267 a), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

²³ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.2, br. 1 (4803), iz: Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka*, Dubrovnik, 2008 (dalje: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*).

²⁴ Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. II dio*, Zagreb, 1980, 117 (dalje: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*).

²⁵ Radovan Samardžić, *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika XVI- XVII vek*, Beograd, 1961, 175.

²⁶ Ćiro Truhelka, "Nalaz dubrovačkih groša iz Kupresa", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH XVII*, 1905, 491.

²⁷ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 11, br. 544 (A 8, 62); Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 14, br. 659 (A 8, 90), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

²⁸ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 662 (K, 282); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 15, br. 720 (K, 294); Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 19, br. 929 (K, 403); iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

Na području Dubrovačke republike, duže ili kraće vrijeme, zadržavao se veliki broj osmanskih podanika. Neki od njih bili su i stalno naseljeni u Dubrovniku. Doseljenici iz Bosanskog ejaleta koji su imali vlastitu kuću i oženili se Dubrovčankama, nakon pet godina radnog boravka postajali su građani Dubrovnika.²⁹ Osmanski podanici naseljeni u Dubrovniku nisu plaćali rajinske namete Osmanskom carstvu.³⁰ Prema fermanu iz aprila/maja 1618. godine, upućenom hercegovačkom sandžakbegu Ibrahimu, dubrovačke vlasti imale su pravo suditi osmanskim podanicima nastanjenim u Dubrovniku.³¹ Pravo suđenja osmanskim podanicima u Dubrovniku potvrđeno je i fermanima iz septembra 1623. godine, te oktobra 1640. godine.³²

Doseljenici iz Osmanskog carstva u Dubrovniku su radili kao trgovci, zanatlije, trgovački pomoćnici, posluga, mornari, vojnici u službi Dubrovnika, te kao zemljoradnici na imanjima velikaša.³³ Poznati dubrovački trgovac Ivo Fačenda, u februaru 1600. godine uzeo je u službu jednog momka iz Popova.³⁴ U prvoj polovini XVII stoljeća u Dubrovnik su se uselile porodice Andrijašević i Cihorić iz Popova, Bošković iz Orahova i druge. Prisustvo hercegovačkih doseljenika u Dubrovniku vidljivo je od 1637. godine, otkada se vode matične knjige.³⁵ Među dubrovačkim vojnicima najamnicima - barabantima, bilo je ljudi sa područja Bosanskog ejaleta: Petar Stojković iz Fojnice (1607. godine), Đuro Mihailov iz Sarajeva (1616.), Šimun Nikolić iz Klisa (1624.), Petar Vukov iz Banja Luke (1627.), Jovan Petrović iz Kreševa i

²⁹ Josip Luetić, "Iz međunarodne djelatnosti hercegovačkih i bosanskih trgovaca u nautičko-brodarskoj i lučko-trgovačkoj privredi Dubrovačke Republike 1570-1670", *Hercegovina* 4/1984, 121 (dalje: J. Luetić, "Iz međunarodne djelatnosti hercegovačkih i bosanskih trgovaca").

³⁰ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 14, br. 664 (K, 268); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 15, br. 746 (K, 304), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

³¹ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 14, br. 673 (A 4, 4), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

³² DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 15, br. 726 (A 5, 3); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 20, br. 951 (A 5, 8 a/b), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

³³ Marijan Sivrić, "O nekim upisima hercegovačkih prezimena u drugoj polovini 17. stoljeća u maticama župe Grad u Dubrovniku", *Hercegovina* 1, Mostar, 1981, 139 (dalje: M. Sivrić, "O nekim upisima hercegovačkih prezimena").

³⁴ Toma Popović, *Dubrovačka arhivska građa o Beogradu (1593-1606), knjiga III*, Beograd, 1986. 162.

³⁵ M. Sivrić, "O nekim upisima hercegovačkih prezimena", 162.

Ivan Miloradović iz Ravnog (1629.), Marko Lukić iz Travnika (1630.), Nikola Grgurević iz Konjica (1640. godine).³⁶

Osmanske podanike iz Bosanskog ejaleta i Dubrovčane povezivali su mnogi poslovni i privatni odnosi. Pojedini osmanski podanici iz Bosne su u XVII stoljeću vrijednije crkvene stvari i novac čuvali u Dubrovniku koji se smatrao sigurnim mjestom. Čuvari su bili dubrovački podanici, vjerovatno ugledni trgovci i poznatije ličnosti.³⁷ Ugledniji ljudi iz Bosanskog ejaleta pozivali su ljekare iz Dubrovnika da ih liječe, mada je bilo i osmanskih podanika koji su se bavili medicinom, naročito među franjevcima.³⁸ Francuz Pule zapisao je 1658. godine da je u Dubrovniku sreo jednog uglednog i bogatog osmanskog podanika iz Novog, koji je imao običaj da svake godine u vrijeme praznika sv. Vlaha dolazi u Dubrovnik da uživa u svečanostima.³⁹ Svakodnevni kontakt osmanskih i dubrovačkih podanika imao je efekta i u kulturi. Osmanska nošnja i nakit, pored italijanske nošnje, bili su popularni u Dubrovniku.⁴⁰

Povezanost Bosne i Dubrovnika posebno se osjetila u pograničnom području. Na malim trgovima u pograničnim mjestima osmanski i dubrovački podanici trgovali su prehrambenim artiklima: voćem i povrćem, jajima. Dubrovčani su prodavali ribu, a osmanski podanici meso, žitarice, sir, maslo, loj, duhan. Trgovci su prodavali vunu, pamuk, svilu, košulje, ogrtače i ostale odjevne predmete. Trgovalo se i izvan trgova po seoskim kućama, a i dubrovački trgovci su nudili svoje proizvode po hercegovačkim selima, u Trebinju i Novom.⁴¹

OSMANSKE VLASTI U BOSANSKOM EJALETU I DUBROVAČKA REPUBLIKA

Dugi rat (1593-1606.), kojeg su vodili Osmansko carstvo i Habsburška monarhija, značajno je utjecao na sigurnost u balkanskim pograničnim pokrajinama Osmanske imperije. Ratno stanje i nestabilnost, uz pad

³⁶ Vuk Vinaver, "Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVII veka", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5/1955/56, 443 (dalje: V. Vinaver, "Dubrovačka nova ekonomska politika").

³⁷ Vladislav Skarić, "Srpski pravoslavni narod i crkva u Sarajevu u 17. i 18. vijeku", u *Izabrana djela II*, Sarajevo, 1985, 116.

³⁸ Hamdija Kreševljaković, "Gradska privreda i esnafi u Bosni i Hercegovini (od 1463. do 1851)", *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine* 1/1949, 198.

³⁹ Vjekoslav Jelavić, "Doživljaji Francuza Poulleta na putu kroz Dubrovnik i Bosnu (godine 1658)", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* XX, 1908, 29.

⁴⁰ V. Vinaver, "Dubrovačka nova ekonomska politika", 452.

⁴¹ Vesna Miović, *Na razmeđu*, Dubrovnik, 1997, 48.

vojne discipline, doveli su do porasta hajdučije na razmeđu XVI i XVII stoljeća. Tokom osmansko-habzburškog rata 1593-1606. bilo je opasno putovati po evropskom dijelu Osmanskog carstva, što je u konačnici opterećivalo i bosansko-dubrovačke odnose.⁴² Pored hajduka, u prve dvije decenije XVII stoljeća veliki sigurnosni problem Bosanskog ejaleta bili su senjski uskoci. Uskoci su svojim čestim upadima i pljačkaškim pohodima zagorčavali život u graničnom području. Pitanje senjskih uskoka konstantno je remetilo diplomatske odnose između Bosne i Dubrovnika u prvim godinama XVII stoljeća. Iz Bosne su dolazile optužbe za saradnju sa uskocima, koje su Dubrovčani uspješno neutralisali na Porti.⁴³ Bosansko-dubrovačke nesuglasice zbog uskoka trajale su, sa manjim ili većim intenzitetom, sve do raseljavanja uskoka iz Senja 1617. godine.

Centralne ličnosti u odnosima između Bosne i Dubrovnika bili su bosanski beglerbeg i hercegovački sandžakbeg. Dubrovčanima nije bilo svejedno da li se na tim pozicijama nalaze osobe koje su naklonjene Dubrovačkoj republici ili ne. Bosanski beglerbeg imao je velike mogućnosti da zakomplicira život dubrovačkim podanicima koji su trgovali u Bosanskom ejaletu ili su samo prolazili kroz isti. Također, bosanski valija imao je veliki utjecaj na odluke Porte vezane za Dubrovnik. S druge strane, dubrovačka diplomatija na Porti ponekad je bila jača od odluka i volje bosanskih beglerbegova. Krajem XVI stoljeća desio se slučaj prisvajanja Konavala - dubrovačke teritorije koja je kupljena 1419. godine od vojvode Sandalja Hranića. Pozivajući se na navodno vlasništvo porodice Hercegovića nad Konavlima, odlukom Porte tokom 1589/1590. godine osnovan je Konavaoski sandžak. Brzom reakcijom dubrovačke diplomatije sultan Murat III je spomenuti sandžak ukinuo 1591. godine. Bez obzira na ukidanje spomenutog sandžaka, u prvoj deceniji XVII stoljeća bilo je pokušaja pojedinaca da se taj prostor stavi pod kontrolu osmanskih vlasti. Bosanske valije pokušavale su regrutirati vojnike s tog područja 1600, 1601. i 1604. godine.⁴⁴ Ipak, sultan se stavio u zaštitu Dubrovačke republike, te vlastima u Bosanskom ejaletu naglasio da je regrutacija u Konavlima u suprotnosti sa dubrovačkom ahdnamom.⁴⁵ Drugim fermanom iz aprila/maja 1601. godine je samim

⁴² Fuad Ohranović, "Sigurnosna situacija u Hercegovačkom sandžaku tokom prve polovine XVII stoljeća", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 64/2014 (2015), 260.

⁴³ Ibidem, 262.

⁴⁴ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 68.

⁴⁵ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 10, br. 496 (K, 216), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

Dubrovčanima savjetovano da ne dopuste regrutaciju.⁴⁶ Na zahtjev dubrovačkih poslanika, Porta je tokom 1606. godine naredila bosanskom beglerbegu Husrev-paši da se ne upliće u dubrovačke posjede u nahijama Gruž i Konavle.⁴⁷

Pojedini bosanski namjesnici su u duhu dobrosusjedskih odnosa obavještavali dubrovačku vladu i o unutrašnjim pitanjima u Osman-skom carstvu. Ahmed-paša Dugalić, koji je u dva navrata bio bosanski beglerbeg (1599-1600. i 1604-1605.), bio je u prijateljskim odnosima sa dubrovačkim knezom i vlastelom. U svojim pismima koja je upućivao u Dubrovnik, Dugalić je spominjao i promjene ličnosti na funkcijama u Osmanskom carstvu, kao i vojne pohode.⁴⁸ Bosanski valija Hasan-paša javljao je Dubrovčanima 14. juna 1631. godine iz Gacka, da je išao u akciju protiv Ljubovića, poznate spahijske porodice iz Nevesinja.⁴⁹

S druge strane, neki bosanski namjesnici i hercegovački sandžakbe-govi nisu bili nimalo naklonjeni Dubrovačkoj republici i otvoreno su iskazivali svoje neprijateljstvo. Najbolji primjeri za to su bosanski beglerbeg Abaza Mehmed-paša (1629-1631.), te hercegovački sandžakbeg Šahin-paša (1640-1641.).

Abaza Mehmed-pašu pratila je loša reputacija i prije dolaska u Bosnu. Abazino imenovanje na poziciju bosanskog valije bila je kompenzacija za umirivanje njegove pobune u Erzerumu 1628. godine.⁵⁰ U vrijeme dok je Abaza-paša bio na poziciji valije, odnosi Bosne i Dubrovnika bili su izuzetno kritični. Tokom avgusta 1629. godine, u jednom selu na Pelješcu desilo se ubistvo trojice seljaka. Nakon istrage koja je trajala godinu dana, tokom 1630. godine otkriveno je da su ubice bili peterica braće Šarića (Đurađ, Nikola, Ivan, Miloje i Dragič) iz Hercegovačkog sandžaka. Svih peterica Šarića su uhapšeni, a Đurađ i Nikola Šarić su odvedeni u Dubrovnik. Nikola Šarić je u Dubrovniku ubrzo preminuo, a Dubrovčani su se pravdali da je "izvršio samoubistvo" u zatvorskoj

⁴⁶ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 10, br. 497 (K, 212), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

⁴⁷ Sarajevo, Gazi Husrev-begova biblioteka, Turski dokumenti (prevod Abdulah Polimac), knjiga 19, Muhimme defter, 124/ II, 746/I, 1014./1606, 55; DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 12, br. 567 (K, 237; K, 238).

⁴⁸ Vidi: Adem Handžić, "Pisma Ahmed-paše Dugalića dubrovačkom knezu i vlasteli", *Prilozi za orijentalnu filologiju* III-IV (1953) (dalje: A. Handžić, "Pisma Ahmed-paše Dugalića").

⁴⁹ Vladislav Skarić, "Podaci za historiju Hercegovine od 1566. do sredine 17. vijeka", *Izabrana djela III*, Sarajevo, 1985, 213 (dalje V. Skarić, "Podaci za historiju Hercegovine").

⁵⁰ Mehmed Halifa Bošnjak, *Ljetopis (1650 -1665.)*, Sarajevo, 2002, 24.

čeliji 29. novembra 1630. godine. Ovaj slučaj je došao do samog Abaza Mehmed-paše. Izgleda da je u međuvremenu u Dubrovniku preminuo i Đurađ Šarić, jer je Abaza-paša tražio da se plati krvarina u iznosu od 160.000 akči zbog ubistva Nikole i Đurađa. Dubrovački poslanik Marin Sorkočević odbio je da plati krvarinu, pa je Abaza-paša stavio jasak na trgovinu sa Dubrovačkom republikom 1631. godine, te naredio da se sva roba šalje u Split. Ovaj jasak je ukinut nakon što je iz Dubrovnika plaćeno 30.000 akči, pa je time ujedno okončan i slučaj braće Šarića.⁵¹

Tokom 1631. godine Abaza Mehmed-paša je, u putu za Novi, zarobio dubrovačke izaslanike Peru Sorkočevića i Gavru Crijevića, a zatim ušao sa vojskom u Konavle, gdje je njegova pratnja danima pljačkala i vršila nasilja.⁵² U avgustu 1631. godine, Abaza Mehmed-paša je optužio Dubrovčane da odbijaju dati smještaj osmanskim podanicima, da su neke od njih i ubili, te da su dubrovački seljaci pljačkali stoku osmanskih podanika.⁵³ Nakon učestalih žalbi Dubrovčana, poslije ovog događaja u Konavlima, Abaza Mehmed-paša je smijenjen sa pozicije bosanskog beglerbega.

Odnosi između Dubrovnika i Hercegovačkog sandžaka tokom ovog perioda bili su na posebnoj kušnji u vrijeme hercegovačkog sandžakbega Šahin-paše (1640-1641.). Šahin-paša je postao hercegovački sandžakbeg krajem 1640. godine, te je ponovo pokrenuo slučaj ubistva braće Šarić u Dubrovniku, koje se desilo 1630. godine. Zbog tog slučaja uhapsio je i dubrovačkog trgovca soli iz Neretve. U maju 1641. godine, Šahin-paša je krenuo u Novi preko Konavli, bez obzira na ferman o zabrani prolaska kroz Konavle, koje su Dubrovčani dobili nakon sukoba sa Abaza-pašom. Tom prilikom Šahin-pašina pratnja opljačkala je Konavle. Zbog ovoga su Dubrovčani intervenisali na Porti da se Šahin-paša smijeni, što je Porta i uradila u septembru 1641. godine.⁵⁴

Pored ličnosti beglerbega i sandžakbega, Dubrovčanima su bile važne beglerbegove i sandžakbegove čehaje, dubrovački emini i naziri, kadije u pograničnim mjestima i važnim trgovačkim središtima, te ajani-ugledne ličnosti u pograničnim područjima Bosanskog ejaleta. Čehaje su bile desna ruka beglerbegova i sandžakbegova, njihovi najpovjerljiviji i najbliži saradnici, koji su imali najviše utjecaja na obavljanje svih

⁵¹ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 208.

⁵² Jovan Radonić, *Izvori za istoriju južnih Slavena- dubrovačka akta i povelje, knjiga III, svezak I*, Beograd, 1939, 360.; V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 72.

⁵³ DAD, Acta Turcarum, B9, 61.

⁵⁴ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 218.

poslova u pokrajini. Dubrovački poslanici su često upućivali molbe čehajama da ih prime na sastanke, u kojima bi im izlagali svoje molbe, te uručivali darove.⁵⁵ Pojedine čehaje imale su prisne odnose sa Dubrovčanima. Ahmet-paša Dugalić, koji je u to vrijeme bio čehaja bosanskog beglerbega, poslao je 1608. godine u Dubrovnik sat na popravak. Sat je poslao po jednom svom čovjeku koji je išao poslom u Novi. U pismu dubrovačkom knezu, Dugalić je zamolio da mu sahačija u službi kneza popravi sat i po istom čovjeku vrati.⁵⁶

Kadije su bile prva stepenica u rješavanju sporova i primanju žalbi, stavljanju jasaka, kontrolisanju i određivanju cijena. Dubrovčani su im se često obraćali sa raznim molbama. Dana 15. avgusta 1633. godine, kadija Novog Abdulvehhab poslao je pismo bosanskom beglerbegu Jazidži Hasan-paši (1631-1632.). U pismu je kadija obavijestio Hasan-pašu da su se Dubrovčani žalili na kapetana Gabele Ahmeda i dizdara tvrđave Norin Sulejmana. Spomenute su optužili da im uzimaju carinu na pšenicu, da od svakog dubrovačkog broda uzimaju određenu količinu soli, te da im napadaju skladišta.⁵⁷ Godine 1648. Sofijski kadija izdao je arz o nekim nasilnicima iz Herceg Novog koji su opljačkali dubrovačku karavanu, koja je išla iz Dubrovnika u Sofiju. Napali su i dubrovačke poslanike koji su nosili harač i ranili četiri pratioca.⁵⁸

S obzirom na to da su kadije bili glavni nadzorni organi tržišta, u čijem prisustvu su određivane cijene robe, Dubrovčanima je bilo važno održavati dobre odnose sa bosanskim kadijama.⁵⁹ To se posebno odnosilo na kadije pograničnih područja i važnih trgovačkih središta. U junu 1620. godine, kadija Foče je poslao dubrovačkoj vladi na dar jednog rasnog konja. Vlada je uzvratila uzdarjem od 30 talira.⁶⁰ U to vrijeme je bio običaj da se na dar zahvali drugim poklonom, što se zvalo uzdarje ili "*ricompensa*" (kompenzacija), kako su to zvali Dubrovčani.⁶¹ Godine 1630. dubrovačka vlada je pisala svom predstavniku u Novom Pazaru

⁵⁵ Toma Popović, "Upravna organizacija Hercegovačkog sandžaka u XVI veku", *Prilozi za orijentalnu filologiju XII-XIII/1962-3*, 102.

⁵⁶ A. Handžić, "Pisma Ahmed-paše Dugalića", 427.

⁵⁷ Riza Muderizović, "Turski dokumenti u dubrovačkom arhivu", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* L, 1938, 71.

⁵⁸ DAD, Acta Turcarum, 4401 ab.

⁵⁹ Avdo Sućeska, *Ajani- prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama u vrijeme Turaka*, Sarajevo, 1965, 49. (dalje: A. Sućeska, *Ajani*).

⁶⁰ Bogumil Hrabak, *Foča do kraja XVIII veka*, Beograd, 1999, 94 (dalje: B. Hrabak, *Foča*).

⁶¹ V. Skarić, "Podaci za historiju Hercegovine", 214.

da prenese novopazarskom kadiji, kako će njihovi poslanici lobirati na Porti da ostane na funkciji kadije zbog njegovog dobrog odnosa prema Dubrovčanima.⁶² Godine 1640. gabelski kadija Hasan zahvaljivao se dubrovačkoj vladi na poklonu od dva tovara limuna i narandži.⁶³

Frekventni odnosi Dubrovnik i Bosanskog ejaleta ponekad su proizvodili i neke nesuglasice Dubrovčana sa bosanskim kadijama. U ljeto 1622. godine, novski kadija Sefer Muhamedović pisao je Porti o navodnim španskim planovima da sa velikom flotom napadnu Novi, te da Špance o svemu izvještavaju Dubrovčani.⁶⁴ Godine 1631. Dubrovčani su imali problema sa novopazarskim kadijom. On je, prema njihovim tvrdnjama, fizički zlostavljao dubrovačke trgovce, tjerao ih da rade fizičke poslove na izgradnji grada ili da se otkupe plaćanjem, otvarao im je vreće sa robom, bez obzira na dozvolu za prolaz koju su imali. Razloge za ovakav odnos možemo tražiti i u činjenici da su neki dubrovački trgovci krijumčarili trgovačku robu.⁶⁵ U decembru 1640. godine, fočanski kadija je zaustavio toware kože koji su išli za Dubrovnik i tražio da se plati carina na goveđe kože.⁶⁶ Bosanski beglerbeg Deli Husein-paša pisao je kadiji Gabele 4. januara 1643. godine, da su se Dubrovčani žalili kako im gabelski kadija nanosi nepravdu. Beglerbeg ga opominje da bude pravedan prema Dubrovčanima, te da “ne tjera dubrovačke prodavače soli da previsoko cijene zlatnike, srebrenjake i akče, nego neka ih štiti i ne da im razloga za pritužbe”.⁶⁷

U odnosima sa Dubrovnikom, važnu ulogu imali su ugledni prvaci - ajani. U prvoj polovini XVII stoljeća desio se slučaj izvjesnog spahije Kasima iz nahije Gacko, koji se utopio u jednom potoku tokom putovanja u Dubrovnik. Rodbina nastradalog sumnjičila je Konavljane za navodno ubistvo. Dubrovčani su uputili molbu kadiji da se stanje ispita, te da ajani tog kraja budu uključeni u istragu, što je kadija i dozvolio. Ajani su nakon istrage utvrdili da je optužba neosnovana.⁶⁸ Na osnovu

⁶² Sergije Dimitrijević, *Dubrovački karavani u južnoj Srbiji u XVII veku*, Beograd, 1958, 135. (dalje: S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*).

⁶³ DAD, Acta Turcarum, 1272.

⁶⁴ Gligor Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI- XVIII vijeka*, Beograd, 1970, 160.

⁶⁵ Bogumil Hrabak, “Otpremanje vune iz Novog Pazara za Jadran u XVII veku”, *Novopazarski zbornik* 16, Novi Pazar, 1992, 78.

⁶⁶ B. Hrabak, *Foča*, 96.

⁶⁷ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.2, br. 1 (4803), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*.

⁶⁸ Avdo Sućeska, “Vilajetski ajani”, *Godišnjak Društva istoričara BiH* 13, Sarajevo, 1962, 179.

ove istrage ajana, cernički kadija Muhamed donio je oslobađajuću presudu za Konavljane tokom 1612. godine.⁶⁹

Prilikom jednog vojnog upada kapetana Gabele na teritoriju Dubrovačke republike, tokom koje je došlo do pljačke i ubistava dubrovačkih podanika, bosanski beglerbeg naredio je hercegovačkom muteselimu da provede istragu, te da informacije o događaju zatraži od ajana tog područja.⁷⁰

DUBROVAČKI EMINI

Poslove osmanskih predstavnika u Dubrovačkoj republici obavljali su emini. Oni su djelovali u Stonu i u dubrovačkom predgrađu Ploče. Glavna zadaća emina u Stonu bilo je nadgledanje prodaje dubrovačke soli osmanskim podanicima, te preuzimanje trećine prihoda od navedene prodaje. Emin na Pločama obavljao je poslove carinika i nadgledao prodaju soli.⁷¹ Prije 1642. godine emini su stanovali unutar gradskih zidina, a poslije te godine, nakon izgradnje lazareta (karantina) na Pločama, premješteni su u zgradu koja je dobila naziv “*eminov han*”.⁷²

Pored emina, carinsku službu na skelama vršili su i naziri, koji su imali zadatak kontrole rada emina. Naziri su često pod svojom kontrolom imali i više od jedne skele. Godine 1619. Sulejman Ljubović je bio nazir dubrovačke i splitske skele. Godine 1630. nazir splitske i dubrovačke skele bio je neki Mehmed-aga.⁷³ Služba nazira je povjeravana kadijama, begovima, kapetanima, te drugim uglednijim ljudima kojima to nije bilo isključivo zanimanje, ali i onima koji su isključivo obavljali službu nazira.⁷⁴

Skele su bile na šest mjesta, što na osmanskoj, što na dubrovačkoj teritoriji. Osmanske skele su bile u Neretvi (Gabeli), Zažablju i Novom, a dubrovačke u Slanom, Ledenicama i na Pločama.⁷⁵ Naziv “*skela*” ili

⁶⁹ DAD, Acta Turcarum, C 8, 19 a.

⁷⁰ A Sućeska, *Ajani*, 82.

⁷¹ Vesna Miović, “Emin na Pločama kao predstavnik Osmanlija na području Dubrovačke republike”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37/1999, 205.

⁷² Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 84.

⁷³ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 209.

⁷⁴ Seid Traljić, “Trgovina Bosne i Hercegovine sa lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću”, *Pomorski zbornik I-II*, Zagreb, 1962, 343. (dalje: S. Traljić, “Trgovina Bosne”).

⁷⁵ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 209.

“skala”, označavao je prije svega trgovačku luku⁷⁶, pa se dubrovačkom skelom zvala glavna dubrovačka luka u Pločama.⁷⁷

Poslovni ljudi i trgovci shvatali su značaj i utjecaj koji su imali emini, pa su im davali razne poklone. Dana 26. novembra 1601. godine, po nalogu jevrejskog konzula u Dubrovniku, Danijel Abeatar dao je poklone eminu u Dubrovniku i još nekim Osmanlijama, kako bi “bili pažljiviji” prema jevrejskim trgovcima.⁷⁸ Dobri odnosi između Osmanskog carstva i Dubrovnika uveliko su zavisili od odnosa emina i njegovih ljudi prema Dubrovčanima i obratno. Maja 1644. godine, u Dubrovniku je umro Mustafa-aga, pisar dubrovačkog emina Fazli-age. U znak prijateljstva, dubrovačke vlasti su snosile sve troškove ukopa i dženaze, koji su iznosili 1660 akči. U tu svrhu u Dubrovnik su došli imam i mujezin.⁷⁹

Međutim, bilo je emina koji Dubrovčanima nisu ostali u dobrom sjećanju. U oktobru 1623. godine, upućen je ferman vlastima u Dubrovniku sa pozivom da Porti prijave emina i njegove ljude, ako je istina da se nedolično ponašaju. Porta će u tom slučaju otvoriti istragu protiv neimenovanog emina.⁸⁰ Drugi slučaj desio se 1643. godine, kada je dubrovački emin Sulejman okupio oko 200 kiridžija Vlaha iz nahije Banjani. Vlasi su napali kapiju dubrovačke tvrđave, te ranili kapetana Antona Kukuljevića i čuvara Vukašina. Kapetan Kukuljević je preminuo od zadobijenih povreda.⁸¹ Bujuruldijom bosanskog valije Deli Husein-paše iz septembra 1643. godine, emin Sulejman je smijenjen. Kao razlog smjene navedeno je nesavjesno obavljanje dužnosti, izazivanje nereda, ometanje trgovaca, te neprikladan odnos prema dubrovačkim plemićima.⁸²

⁷⁶ Naziv “skela” su nosili i trgovci u dubrovačkim pograničnim selima, u kojima su Dubrovčani, Osmanlije i Mlečani kupovali i prodavali svoju robu. U razdobljima epidemija, skele u većim selima pretvarale su se u tabore - trgove ograničenog tipa, u kojima se određenim danima trgovalo uz nadzor Dubrovačke republike. Vremenom je “tabor” postao sinonim za “skelu”, pa su se oba termina koristila podjednako, bez obzira na to jesu li u to vrijeme bile na snazi pojačane mjere zbog epidemija.

⁷⁷ V. Miović, *Na razmeđu*, 47.

⁷⁸ Jorjo Tadić, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo, 1937, 168.

⁷⁹ Vesna Miović, *Mudrost na razmeđu - zgrade iz vremena Dubrovačke republike i Osmanskog carstva*, Dubrovnik, 2011, 98.

⁸⁰ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 15, br. 739 (A 7, 91), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

⁸¹ Dušanka Bojanić, *Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke republike od 1627. do 1647. godine*, Mešovita građa knjiga 10, Istorijski institut Beograd, 1982, 154 (dalje: D. Bojanić, *Sultanska akta*).

⁸² DAD, Acta et Diplomata, 7/2.2, br. 2 (B 19, 30 a/b), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*.

PRIVREDNI ZNAČAJ DUBROVAČKE LUKE

Dobre veze Dubrovačke republike i Osmanskog carstva održavane su zbog obostranih interesa. I dok su s jedne strane Dubrovčani profitirali svojim vezama sa Osmanskim carstvom, s druge strane dubrovačka luka je Osmanlijama bila izuzetno dragocjena i potrebna. Ispunjavala je uvjete da bude neutralna, bez obzira na oscilacije u odnosima evropskih zemalja i Osmanskog carstva, tako da su trgovina i promet robe mogli da funkcionišu neometano. Zbog toga je u samoj kapitulaciji stajalo da u Dubrovnik mogu da dođu svi trgovci, uključujući i one koji imaju porijeklo iz zemalja koje su u neprijateljstvu sa Osmanskim carstvom. U takvim okolnostima Dubrovnik je mogao da ima velike prihode, pa je dubrovačka carinarnica mogla gotovo sama da pokrije troškove dubrovačkog danka Osmanlijama.⁸³

Dubrovnik je bio grad koji je služio kao važna tranzitna luka za evropski dio Osmanskog carstva. Porta se obraćala Dubrovčanima kad je trebalo organizovati službena putovanja, bilo da se radilo o osmanskim ili stranim službenicima, koji su trebali doći u Osmansko carstvo. Na taj način, u prvoj polovini XVII stoljeća putovali su osmanski poslanik Ahmed, koji je išao španskoj kraljici 1649. godine, te španski poslanik Aligeretti u povratku s Porte 1650. godine.⁸⁴ Pored toga što su imali obavezu organizacije putovanja, Dubrovčani su morali i deportovati nepoželjne strance sa svoje teritorije. Takav slučaj desio se 1626. godine, kada je sultan Murat IV poslao ferman u Dubrovnik u kojem je tražio da Špance, koji su krenuli u Carigrad, što prije deportuju iz Dubrovnika, te da ih ni u kom slučaju ne šalju na Portu.⁸⁵

Prema dubrovačkoj luci su iz Bosne odlazile velike količine trgovačke robe. U septembru 1613. godine, za samo četiri dana, od 18. do 22. septembra, iz Novog Pazara, preko Foče, upućeno je u Dubrovnik 3500 konja natovarenih robom.⁸⁶ Bosanski trgovci sa svojom trgovačkom robom svakodnevno su dolazili u Dubrovnik i preko dubrovačke luke putovali dalje po Evropi. Fočak Mahmud Čederović je, u junu 1602. go-

⁸³ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 101.

⁸⁴ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 22, br. 1027 (K, 471); Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 23, br. 1069 (K, 513), iz V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 55.

⁸⁵ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 16, br. 787 (A 8, 111), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

⁸⁶ S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*, 62.

dine, u Dubrovniku ukrcao 58 bala obrađenih koža za Italiju.⁸⁷ Mostarski trgovac Ahmet Perhan boravio je 12. juna 1610. godine u Dubrovniku, kada je obavio pomorsko osiguranje kože, koja je ukrcana na trgovački brod “*Santa Maria delle Gratie*”.⁸⁸ Dana 13. avgusta 1632. godine, dubrovački kapetan Pero Milić unajmio je svoj brod “Sali Turcu” iz Sarajeva, Osmanu Čelebiju iz Mostara, te hadži Mehmetu iz Čelebi Pazara (Rogatice), da ukrcaju vosak i razne vrste koža, te sa njima otplove u Ankonu.⁸⁹

Također, preko dubrovačke luke u Bosanski ejalet i dalje širom Osmanskog carstva, stizala je raznovrsna trgovačka roba. Uvezio se tekstil, svila, kafa, papir i mnogi drugi proizvodi. Sarajevski trgovac hadži Džafer je u septembru 1598. godine preko Dubrovnika, pored ostale robe, uvezao i 16 denjkova sapuna, koje je nabavio u Veneciji.⁹⁰ Godine 1615. dubrovačkom trgovcu Luki Stjepanoviću su iz Londona, preko Dubrovnika, stizale vunene tkanine - karizeje, čak u Trepču na Kosovu, gdje je Stjepanović poslovao.⁹¹ Iz carinskih knjiga 1635. godine vidi se da je iz Dubrovnika u unutrašnjost Balkana te godine upućeno oko 344 tovara karizeja, vunene čohe, janjećih koža, astrahana, te ostale luksuzne tekstilne robe.⁹²

U Dubrovačku republiku preko Bosanskog ejaleta dolazili su i strani trgovci sa Istoka. U dva fermana iz 1623. i 1624. godine spominju se žalbe grčkih trgovaca, da su im Dubrovčani naplatili veću carinu od uobičajene.⁹³ Neki od stranih trgovaca ugrožavali su poslovne interese domaćeg stanovništva u Bosanskom ejaletu. Godine 1633. neki mostarski trgovci i zanatlije žalili su se sudu na Grke i Erмене, koji su trgovali direktno na ulici. Mostarci su se žalili da im je time ugrožena egzistencija i tražili da se spomentim trgovcima zabrani trgovina na taj način, te da, ako već hoće da trguju, sjede u dućanima kao svi ostali trgovci.⁹⁴ U pismima trojice dubrovačkih trgovaca iz Novog Pazara, koja su upućena

⁸⁷ B. Hrabak, *Foča*, 122.

⁸⁸ J. Luetić, “Iz međunarodne djelatnosti hercegovačkih i bosanskih trgovaca”, 118.

⁸⁹ Ibidem, 120.

⁹⁰ Hamdija Kreševljaković, “Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463-1878)”, *Izabrana djela II*, Sarajevo, 1991, 183.

⁹¹ Bogumil Hrabak, “Dubrovčani u rudarstvu i uvozno-izvoznoj trgovini Kosova 1455 -1700”, poseban otisak iz *Vranjski glasnik XVII*, Vranje, 1984, 37.

⁹² S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*, 81.

⁹³ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 16, br. 764 (K, 318); Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 16, br. 774 (A 8, 108), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

⁹⁴ Muhamed Mujić, *Sidžil Mostarskog kadije 1632-1634*, Mostar, 1987, 119.

dubrovačkoj vladi 1647. godine, spominju se ermenski trgovci, čija je roba prolazila kroz Novi Pazar na putu do Dubrovnika.⁹⁵ Godine 1648. neki Grci prevozili su vosak preko Novog Pazara i Foče u Dubrovnik.⁹⁶

Trgovačka roba, koja je cirkulisala između Bosne i Dubrovnika, prevozila se konjskim karavanama. U tu svrhu su dubrovački trgovci unajmljivali Vlahe iz Hercegovačkog sandžaka, koji su obavljali poslove transporta.⁹⁷ Kramari su bili organizatori karavanskog saobraćaja, a kiridžije radna snaga u karavanama. Kramari su se bavili ekspedicijom robe. Oni su osiguravali potrebni broj konja i brinuli se o osiguranju sigurnosti karavane.⁹⁸ Kramari i kiridžije su djelovali u značajnim prirednim centrima koji su se nalazili na karavanskim rutama.

Osnovno radno sredstvo kiridžija i kramara bili su konji. Oni su često nabavljani na dubrovačkoj teritoriji, ali je bilo i osmanskih podanika koji su se bavili njihovim uzgojem. Uzgajivači konja su uglavnom bili stacionirani oko karavanskih stanica Užica, Novog Pazara, Trebinja i Bileće. Običan teretni konj mogao je da se kupi za sedam-osam dukata, a jahaći plemeniti konj vrijedio je i po 70 dukata. Veličina karavana vrednovana je po broju konja. Većina karavana imala je do 25 konja, a karavani preko 75 konja bili su rijetkost. Godine 1638. dvojica dubrovačkih trgovaca uputila su iz Novog Pazara 300 konja koji su nosili vunu.⁹⁹

U Osmanskom carstvu je već u XVII stoljeću postojala neka vrsta zakona o zaštiti životinja, koji su određivali maksimalnu težinu konjskog tovara na 120 oka (150 kg). Hercegovačke kiridžije se nisu držale te odredbe, pa je tokom 1626. godine sa Porte stigao ferman u kojem je traženo da tovari ne prelaze težinu od 120 oka.¹⁰⁰ I Dubrovčani su na konje tovarili više od predviđene težine. Iz dubrovačkih dokumenata iz XVII stoljeća vidi se da je tovar jednog konja iznosio 140 oka (180 kg).¹⁰¹ Dubrovčani su se čak i žalili 1640. godine, da im čauši, spahije i janjičari u Hercegovačkom sandžaku zabranjuju da toware više od 120 oka robe, te da ih zaustavljaju sa zahtjevom da izvagaju robu.¹⁰² Žalba

⁹⁵ S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*, 170.

⁹⁶ B. Hrabak, *Foča*, 122.

⁹⁷ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 117.

⁹⁸ S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*, 28.

⁹⁹ Bogumil Hrabak, "Organizatori karavanskog prometa iz južne Hercegovine u XVI i XVII veku", *Tribunia* 8, Trebinje, 1984, 28.

¹⁰⁰ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 16, br. 790 (K, 324), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹⁰¹ S. Dimitrijević, *Dubrovački karavani*, 7.

¹⁰² D. Bojanić, *Sultanska akta*, 109.

je imala učinka, jer je u septembru 1640. godine, izdat ferman vlastima u Bosanskom ejaletu da ne smiju zaustavljati dubrovačke trgovce i vagati njihovu robu, te im tražiti novac ako tovari budu teži od 120 oka.¹⁰³

ZABRANA TRGOVINE – JASAK

Posebno važno pitanje u odnosima Dubrovnika i Bosne bio je jasak - zabrana trgovine, koja je postavljana zbog raznih okolnosti. Jasak, kojeg je u svako vrijeme mogao staviti bosanski beglerbeg ili hercegovački sandžakbeg na području svoje odgovornosti, ekonomski je jako pogađao Dubrovačku republiku. Lokalni jasak koji se odnosio samo na Hercegovački sandžak proglašavan je: 1608, 1616, 1617, 1620, 1622, 1629. godine.¹⁰⁴

Ukidanje jasaka zahtijevalo je dosta diplomatske sposobnosti i raznih poklona. Na ukidanju jasaka na uvoz robe u Dubrovačku republiku radilo se u julu 1603, januaru 1604, te između aprila i jula 1606. godine. Za ukidanje ovih zabrana poslanici su nosili darove u tkaninama i ponekad u gotovom novcu, u vrijednosti 100-200 talira.¹⁰⁵ Abaza Mehmed-paša je zbog svojih nesporazuma sa Dubrovčanima stavio jasak na trgovinu 1631. godine.¹⁰⁶

Jasak na trgovinu sa Dubrovnikom proglašen je i 1634. godine, ali je ubrzo ukinut. Već tokom 1634. godine, mostarski kadija Ahmed je obavijestio dubrovačku vladu, da je stigao ferman u kojem se osmanskim trgovcima ponovo odobrava trgovina na dubrovačkoj skeli.¹⁰⁷ Zbog rasta cijena soli koju su Dubrovčani prodavali u Gabeli, jasak protiv Dubrovnika proglašen je početkom 1636. godine.¹⁰⁸ Jasak je trajao i 1637. godine, kada je dubrovački poslanik od vlasti u Bosanskom ejaletu tražio njegovo ukidanje.¹⁰⁹

Zbog mletačkog napada na sjevernoafričke gusare koji su se sklonili u osmansku luku Valonu 1638. godine, proglašen je opći jasak u Dalmaciji, koji se odnosio i na Dubrovačku republiku. Tokom aprila 1639. godine u Sarajevo je došla naredba sa Porte da niko ne smije da šalje bilo

¹⁰³ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 19, br. 935 (K, 407), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹⁰⁴ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 216.

¹⁰⁵ Bogumil Hrabak, "Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine u primorje od kraja XIII do početka XVII veka", *Godišnjak Društva istoričara BiH 14/1963*, 188.

¹⁰⁶ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 208.

¹⁰⁷ DAD, Acta Turcarum, B 85, 10.

¹⁰⁸ Faruk Taslidža, "Trgovina Hercegovačkog sandžaka u prvim decenijama XVII vijeka", *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 40/2011*, 68.

¹⁰⁹ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 214.

kakvu robu u Split, Zadar i Šibenik, te da sve luke moraju biti blokirane za trgovinu prema Veneciji. Sarajevski trgovci odlučili su da robu ne šalju ni u Dubrovnik. Izgleda da je protudubrovačka struja zagovarala da se jasad odnosi i na Dubrovnik, pa su dubrovački poklisari morali agitirati za njegovo ukidanje. Problemi sa tim jasadom u Bosanskom ejaletu su trajali sve do jeseni 1639. godine.¹¹⁰ U aprilu 1645. godine također je proglašen opći jasad, pa su dubrovački poslanici agitirali u Foči i Cernici da se on ukine.¹¹¹

Jasad nije odgovarao ni osmanskim podanicima koji su trgovali sa Dubrovnikom. U arzu fočanskog kadije, koji je izdat na zahtjev trgovaca Foče, stoji da potpuna zabrana izvoza u Dubrovnik osiromašuje Fočake.¹¹² Fočanski kadija Zekerija obavijestio je Portu 1645. godine, da zbog zabrane trgovanja sa Dubrovnikom, Fočaci nisu u mogućnosti plaćati poreze.¹¹³ Bosanskom beglerbegu naređeno je početkom jula 1645. godine da se Dubrovčani izuzmu iz jasaka, te da slobodno trguju, ali pod uslovom da ne izvoze žito u "nevjerničke" zemlje.¹¹⁴

DUBROVAČKO-MLETAČKO RIVALSTVO

Otvaranje luke u Splitu 1592. godine dovelo je do toga da je dubrovačka skela dobila ozbiljnog konkurenta, koji je svoje trgovačke kapacitete stavio na raspolaganje bosanskim trgovcima. Zahvaljujući splitskoj luci, bosanski trgovci mogli su direktno da posluju sa Apeninskim poluotokom i ostatkom Evrope, bez posredovanja Dubrovčana, u kojima su vidjeli direktne i nepoželjne konkurente. Preuzimanje trgovine Bosanskog ejaleta u ruke domaćih trgovaca tokom prve polovine XVII stoljeća, dovelo je do toga da su dubrovački trgovci postali gotovo suvišni i nepoželjni. Već 1668. godine, dubrovački poslanik morao je kod bosanskog namjesnika u Sarajevu pobijati optužbe sarajevskih trgovaca da se dubrovački trgovci bespravno uvlače u njihovu sredinu.¹¹⁵

Tokom prve polovine XVII stoljeća, domaći trgovci iz Bosanskog ejaleta se naseljavaju duž novih karavanskih linija, te preuzimaju veliki

¹¹⁰ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 19, br. 911 (A 3, 77), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*; V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 215.

¹¹¹ V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 230.

¹¹² DAD, Acta Turcarum, 4414 ab.

¹¹³ Mostar, Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, (dalje: Arhiv HNK), Acta Turcarum, OZ-DK 13/605.

¹¹⁴ D. Bojanić, *Sultanska akta*, 159.

¹¹⁵ S. Traljić, "Trgovina Bosne", 354.

dio bosanske uvozno-izvozne trgovine. Mletačke vlasti su istim metodama koje su koristili Dubrovčani: poklonima, mitom, pregovorima, pokušavali isposlovati što veći dolazak osmanskih trgovaca u Split.¹¹⁶ S druge strane, Dubrovčani su pokušavali zadržati osmanske trgovce tako što su im umanjili carine za 50%. Čini se da je ta odluka ostala na snazi tokom cijele prve polovine XVII stoljeća, jer je i u vrijeme Kandijskog rata (1645-1669) važila ta carinska tarifa.¹¹⁷

Osmanski podanici, koji su imali poslovne interese u Dubrovačkoj republici, tokom cijele prve polovine XVII stoljeća pokušavali su da spriječe opadanje trgovačkog prometa u Dubrovniku. Pa je tako emin dubrovačke skele početkom XVII stoljeća odvrtao karavane od Splita i slao ih prema Dubrovniku.¹¹⁸ U ljeto 1634. godine sa Porte je upućen ferman vlastima u Bosanskom ejaletu sa naredbom da niko ne smije odvrtači trgovce od dubrovačke skele i slati ih na mletačke luke.¹¹⁹ Bez obzira na dubrovačke prigovore koji su na Porti uglavnom uvažavani, trgovci iz Osmanskog carstva i dalje su koristili luku u Splitu. Dubrovačka diplomatija nije se mogla boriti sa ekonomskim interesima osmanskih i mletačkih trgovaca, niti prekinuti te privredne veze.

S druge strane, želja Mlečana za izbacivanjem Dubrovčana iz trgovine sa Osmanlijama bila je nemoguć zadatak i Venecija je toga bila svjesna. Trgovačke kolonije i veze, koje je imao Dubrovnik u Osmanskom carstvu, Mlečani su željeli iskoristiti tako da svu trgovinu koja je išla preko Dubrovnika vežu za Veneciju. Svoju politiku, bilo diplomatskim bilo nasilnim metodama, usmjerili su ka tome da se čitav dubrovački trgovački sistem stavi u službu mletačkih interesa.¹²⁰ Bez obzira na stalni mletački pritisak tokom prve polovine XVII stoljeća, dubrovačka luka i dalje je igrala važnu ulogu u trgovini Bosanskog ejaleta. Preko Dubrovnika su izvozili i uvozili trgovačku robu krupni osmanski trgovci. Tako je jedan osmanski trgovac iz Ankone uvezao robu u vrijednosti od oko 400.000 akči.¹²¹ Najveću količinu robe u Dubrovnik slali su trgovci iz dva najrazvijenija privredna centra: Sarajeva i Mostara. Bosanski trgovci najviše su izvozili vunu, vosak, kože (goveđe, ovčije, kozje,

¹¹⁶ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, 101.

¹¹⁷ Ibidem, 94.

¹¹⁸ Nedim Filipović, "Ekonomika Balkana u periodu između XV i XVII vijeka", *Tasawwuf*, Sarajevo, 2011, 139. (dalje N. Filipović, "Ekonomika Balkana").

¹¹⁹ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1, sv. 18, br. 864 (K, 365), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹²⁰ Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd, 1962, 70.

¹²¹ N. Filipović, "Ekonomika Balkana", 139.

dabrove), te minerale (auripigment, živu), a zabilježen je i jedan slučaj izvoza gvožđa u količini od sedam tona 1635. godine.¹²²

Tokom Kandijskog rata (1645-1669.) vođeni su vojni okršaji između Osmanlija i Mlečana u Dalmaciji, pa su prekinuti odlasci bosanskih trgovaca u luku Split i druge mletačke luke. To je dovelo do toga da je sav izvoz i uvoz trgovačke robe sa zemljama Evrope išao preko luke u Dubrovniku. Dubrovačka luka ponovo je proživljavala "zlatne godine" kao u XVI stoljeću. Zbog tog okretanja osmanskih trgovaca prema luci u Dubrovniku, tokom Kandijskog rata Dubrovčani su znatno profitirali. Njihova posrednička trgovina između Osmanskog carstva i Apeninskog poluotoka ponekad je prelazila i najbolje godine XVI stoljeća. Vrijednost izvezene robe iz Osmanskog carstva u Dubrovnik iznosila je i do 200.000 dukata na godinu.¹²³ Dubrovačka vlada je 1646. godine zabilježila da je ranije u luku Ploče dolazilo malo robe da se ukrca za Italiju, pa su dubrovački kapetani morali odlaziti van zemlje kako bi našli toware za svoje brodove. A te 1646. godine dolazilo je toliko robe da su, pored dubrovačkih, ukrcavani i strani brodovi.¹²⁴

Bez obzira na ratno stanje i povećanje nesigurnosti u pograničnim krajevima Bosanskog ejaleta, osmanske vlasti činile su sve da omoguće normalno odvijanje trgovine sa Dubrovnikom. Tokom jula 1649. godine upućen je ferman osmanskim vlastima u Bosanskom ejaletu, u kojem je stajalo da se zabrana trgovanja odnosi na Mlečane, te da dubrovački trgovci imaju pravo slobodne trgovine, osim onim artiklima za koje važi opća zabrana (oružje i druga zabranjena roba).¹²⁵ Bosanski valija Mehmed-paša naredio je 1650. godine kadiji Novog i agama novske tvrđave da zaštite dubrovačke trgovce, te da od njih ništa ne traže kada putuju kroz njihovo područje.¹²⁶

Bosansko-dubrovački odnosi u prvoj polovini XVII stoljeća bili su diktirani, kako unutrašnjim, tako i vanjskim okolnostima: inflacijom i ekonomskom krizom na Balkanu, sigurnosnim izazovima zbog hajduka

¹²² V. Vinaver, "Bosna i Dubrovnik", 227.

¹²³ Jorjo Tadić, "Nazadovanje Dubrovnika i veliki potres", *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1959, 631.

¹²⁴ V. Vinaver, "Dubrovačka nova ekonomska politika", 418.

¹²⁵ DAD, Acta et Diplomata, 7/2.1., sv. 22, br. 1037 (K, 482; K, 484; K, 485), iz: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*.

¹²⁶ Arhiv HNK, Acta Turcarum, OZ-DK 14/677.

i uskoka, otvaranjem luke u Splitu i mletačkim pokušajima da osvoje što veći dio kolača u trgovini evropskih pokrajina Osmanskog carstva, opadanju autoriteta Porte u pokrajinama, ličnostima bosanskih valija i hercegovačkih sandžakbegova, itd. Bosanski su trgovci krajem XVI i početkom XVII stoljeća počeli preuzimati izvozno-uvoznu trgovinu Bosanskog ejaleta, te bez dubrovačkog posredništva trgovati po Evropi. To im je omogućilo otvaranje splitske luke 1592. godine. S druge strane, u ovom periodu dešava se stagnacija dubrovačke privrede i gubljenje statusa značajne pomorske države koju je Dubrovačka republika imala u XVI stoljeću. Tome je značajno doprinijelo pomjeranje težišta svjetske ekonomije sa Sredozemlja na Atlantik.

U prvoj polovini XVII stoljeća, Bosna i Dubrovnik nastavili su tradicionalno dobre odnose. Osmanski podanici iz Bosne i dubrovački podanici međusobno su trgovali i zajedno putovali po trećim zemljama. I u ovom periodu bilo je doseljenika iz Bosne koji su se stalno naseljavali na području Dubrovačke republike, a i veliki broj Dubrovčana bio je nastanjen na prostoru Bosanskog ejaleta. Bez obzira na okolnosti koje su vladale tokom prve polovine XVII stoljeća, za osmanske podanike iz Bosanskog ejaleta dubrovačka luka imala je veliki značaj, koji nikakva konkurencija niti diplomatske relacije nisu mogle umanjiti.

A CONTRIBUTION TO STUDY OF BOSNIAN-RAGUSAN RELATION IN THE FIRST HALF OF 17TH CENTURY

Summary

The article provides information about diplomatic ties between the Bosnian Eyalet and the Ragusan Republic during the first half of 17th century. The paper provides data about connection and cooperation of Bosnian and Ragusan citizens during the period. In focus of the paper is to show the importance of the port of Ragusa for the Bosnian Eyalet, and also to show relations between the authorities of Bosnia and Ragusa. Also the paper provides information about the Emin an Ottoman representative in Ragusa, and the Ragusa – Venetian rivalry after opening the port of Split in 1592.

Key words: Bosnian Eyalet, 17th century, Ragusan Republic, diplomatic ties, Ragusan Emin, Ragusan – Venetian rivalry.